

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Suomen Kirjailijaliitto kiittää mahdollisuudesta lausua opetus- ja kulttuuriministeriön lausuntopyyntöön hallituksen esityksestä eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi. Suomen Kirjailijaliitto kommentoi lausunnossaan uuden Kulttuuriviraston perustamista ja Saavutettavuuskirjasto Celian yhdistämistä Kansallisarkistoon ja Varastokirjastoon.

Kirjailijaliitto pitää lähtökohtaisesti kannatettavana, että hallinnon rakenteita tarkastellaan aika ajoin kriittisesti ja käytännön hallinnollisia toimintoja tehostetaan. Perusteluihin viitaten on kuitenkin selvää, että sivistyshallinnon uudistuksella pyritään ensisijaisesti saamaan aikaan hallituksen esittämiä säästöjä sivistyshallinnon piirissä. Kirjailijaliitto toivoo, ettei säästöjä tavoittelemalla pureta hyvin toimivia järjestelmiä ja aiheuteta lisää byrokratiaa.

Taiteen edistämiskeskuksen yhdistäminen Kaviin vaikuttaa rakenteellisesti keinotekoiselta ja hämärtää molempien virastojen identiteetin. Sanan 'taide' katoaminen viraston nimestä muuttaa mielikuvan taidetta edistävästä organisaatiosta. Nykyinen järjestelmä on melko tuore (vuodesta 2012) ja on toiminut hyvin. Varsinkin viime aikoina Taiken toiminnan läpinäkyvyys ja palvelukulttuuri on koettu hyväksi ja aidosti kenttää palvelevaksi. Uuden viraston pitäisi säilyttää hyväksi koetut toimintatavat.

Virastojen nimien tulisi kuvata selkeästi niiden tehtäviä. Arkisto- ja kirjastotoimintaa hoitavan uuden viraston nimeksi ehdotettu Kansallisarkisto ei kerro Saavutettavuuskirjasto Celian tai Varastokirjaston asiakkaille kirjastopalveluista. Kirjastopalveluita koskevan viraston nimessä tulisi säilyä sana "kirjasto", jonka palvelut ovat helposti löydettävissä ja ymmärrettävissä. Erityisesti tämä

koskee Celian palveluita etsiviä henkilöasiakkaita, joista merkittävällä osalla on lukivaikeuksia tai muita oppimiseen liittyviä vaikeuksia, ja joukossa on myös vammaisia lapsia ja nuoria.

Kaikilla pitää olla pääsy kirjallisen kulttuurin pariin. Kirjailijaliitto tukee Saavutettavuuskirjasto Celian esitystä sen asemasta itsenäisenä toimintayksikkönä viraston sisällä, ja ehdottaa, että lukemisesteisten kulttuuristen oikeuksien turvaamiseksi tämä kirjataan myös lakiin. Lukemisesteisten kirjastopalveluita koskevassa laissa tulisi valtuutettuja yhteisöjä koskevien oikeuksien ja velvollisuuksien yhteydessä viitata lisäksi saavutettavan kirjallisuuden käytöstä teosten tekijöille maksettaviin korvauksiin. Valtuutettuna yhteisönä uusi arkisto- ja kirjastotoimintaa hoitava virasto vastaa myös tekijänoikeuskorvauksiin liittyvistä velvoitteista. Tekijöillä tulee olla oikeus korvaukseen heidän teostensa käyttämisestä Celia-palveluiden yhteydessä.

Eryistä huolta herättää virastouudistuksen aikataulu toimialan järjestöjen näkökulmasta. Virastouudistuksen lakiehdotuksen valmistelun aikana alan järjestöjä ei ole kuultu vaan järjestöt saavat lausua vasta, kun valmistelu on loppusuoralla. Tämä on ristiriidassa kansalaisyhteiskunnan ja avoimen vuorovaikutuksen periaatteiden kanssa. Esityksen perusteella voi päätellä, että järjestöjen ja kulttuurialan toimijoiden päätäntävaltaa omista asioistaan kaventuu.

Esityksen myötä poliittisen vallan käyttö päätöksenteossa voi lisääntyä, mikä vaikuttaa taiteen autonomiaan. Uudistuksen yhteydessä on pidettävä huolta, että Suomen perustuslaissa (16 §) säädetty taiteen vapauden periaate turvataan ja edellytykset tuottaa kansallisesti tärkeitä kulttuurialan palvelut säilytetään. Valtion on huolehdittava, että Suomi säilyy itsenäisenä myös kulttuuri- ja kielialueena.

Uusi lakiehdotus merkitsee ainakin Taiken osalta merkittävää paradigman muutosta siinä, miten esimerkiksi poliittisen ohjauksen eli ministeriön ohjauksen kasvamiseen suhtaudutaan. Vuonna 2012 uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli taiteen autonomian suojaaminen, nyt taas uudessa ehdotuksessa julkilausuttuna tavoitteena on ministeriöstä tulevan ohjauksen helpottaminen.

Vertaisarvioinnin periaatteen säilyttäminen ja vahvistaminen virastouudistuksen lainsäädännössä on erittäin tärkeää. Vertaisarvioinnin periaatteen tulee olla Kulttuuriviraston apurahanjakoa ohjaava lakiin kirjattu periaate. Edelleen voimaan jäävä laki valtion taiteilija-apurahoista (734/1969) ei ota kantaa vertaisarviointiin, joten uudistuksen alla oleva lakiesitys on se, jossa vertaisarviointi nimenomaan tulisi mainita.

Kirjailijaliittoa huolestuttaa apurahoja koskeva päätöksenteon rakenne, jossa päätökset keskitetään yhteen toimielimeen eikä sen asiantuntemuksesta eikä nimittämisen prosessista ole tietoa. Koska taide- ja kulttuurineuvoston rooli on esityksessä keskeinen ja taiteilijapoliittisesti merkittävä, on tarpeellista, että neuvostossa on mukana taiteen tekemisen asiantuntemusta ja alueellista näkemystä. Taide- ja kulttuurineuvoston jäsenten nimitysprosessi pitää olla avoin ja läpinäkyvä.

Kirjailijaliitto kannattaa Taiteilijaseuran ehdotusta, että kunkin taidealan keskeisimmät taiteilijajärjestöt voisivat suoraan nimetä tietyn määrän henkilöitä asiantuntijapankkiin ja että jokaisen arviointipaneelin henkilöistä vähintään puolet valittaisiin niiden ihmisten joukosta, joita keskeisimmät taiteilijajärjestöt ovat asiantuntijapankkiin laittaneet. Suomessa järjestäytyneisyysaste on äärimmäisen korkea, eikä millään taidealalla ole montaa keskenään kilpailevaa liittoa. Olisi hyvä, että pätevät henkilöt voisivat olla asiantuntijapankissa pitkään, vaikkapa neljä tai viisi vuotta kerrallaan ja sen jälkeen vielä toiset neljä tai viisi vuotta, jos heitä hyvinä pidetään.

Hallituksen esityksen luonnoksessa uuden Kulttuuriviraston lakisääteisiin tehtäviin ei ole sisällytetty kaikkia nykyisen Taiteen edistämiskeskuksen lakisääteisiä tehtäviä. Laista oltaisiin poistamassa kirjaus taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämisestä sekä viittaukset kansainvälisyyteen. Taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämisen tulisi jatkossakin olla uuden viraston lakiin kirjattu tehtävä. Taiteilijoiden toimeentulo ja taiteen kansainvälisyys eivät ole itsestään selviä asioita ja niiden pitäisi näkyä laissa.

Hallituksen esityksen luonnos merkitsee muutoksia taiteen ja kulttuurin edistämisen alueellisiin tehtäviin, kun aluetoimipisteitä ei enää mainita laissa. Myös alueellisten taidetoimikuntien olemassaolo päättyy. Virastouudistuksen yhteydessä on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että alueellinen tasavertaisuus toteutuu jatkossakin. Taiteilijat, taideyhteisöt ja yleisöt eivät saa asuin- tai työskentelypaikkansa vuoksi jäädä palveluja vaille.

Asian kiireellisestä valmistelusta kertoo se, että esityksen sivulla 115, kohdassa Valtioneuvoston asetuksesta on kirjoitusvirhe: "Taide- ja kulttuurineuvosto voi asettaa keskuudestaan jaostoja. Asettaessaan jaoston neuvosto määrää, mitä asioita jaosto voi käsitellä ja ratkaista neuvoston puolesta."

Hytönen Ville
Suomen Kirjailijaliitto ry

Villacis Ilmi
Suomen Kirjailijaliitto